

Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Zümreleri Üzerinde Sosyal Değişme Modelleri

II.

Dr. Orhan Türkoğan

Erzurum - Atatürk Üniversitesi

Bu ikinci araştırmada mesken, giyim ve diğer dışa ait değişmeler üzerinde duracağız.

Köy, fizikî yapısında, yerli köy ile göçmen köyler arasında ilk nazarda bariz farklar göze çarpar. Birinde bir plânsızlık ve evlerin gelişi güzel kuruluğu, diğerinde ise, bir plân ve nizamın bulunuğu.. Evler, ya çimden (Yalıncayır Revan göçmenlerinde görüldüğü gibi) veya gelişi güzel taş yığımlarının bir araya getirilmesinden ibarettir (Yekabat).. Bunların dışında kerpiç ev, köy evlerinin temel tipini teşkil eder. Fakat, batı çevresinde, hususiyle Sığı, Burgaz, Reşadiye, Çamlı, Salur, Aksu, Kestel v.b. diğer köylerde mesken tipi, tamamen küçük birer kasaba evleri gibidir. Umur Bey gibi, kurulmakta olan ideal bir köyün (250) kadar modern mesken şekli ise, araştırma sahaları için istisnâî bir durum arzeder.

Bu bakımdan doğu evleriyle, batı evleri arasında inkâr edilmez derecede farklar vardır. Faraza, Manyasın, bir Haydar köyü apartmanlariyle, radyo ve ispanyol pencereleriyle bize doğunun, bir kazasını hatırlatmaktadır. Hattâ, bunlardan Salur köyü, Hasankale, Arapkir gibi belli başlı bazı kazalardan daha fazla hareketli ve daha zengindir.

Orta ve Doğu Anadoluda rasladığımız bu mesken tiplerinin peşişanlığı yanında, Ziganalarda gördüğümüz münferit (farmstead) kârgir evler ile Hamsi Köy gibi, zengin ve modern kuruluşlar istisnâî vaziyet arzetmektedir. Bu bakımdan, mesken tarzında, coğrafî faktörler, şehirden uzak ve yakınlık ile ulaştırma şartlarının müsait olması önemli rol oynar. Buna mukabil, memleketimizde muh-

telif bölgelere dağılmış köyler arasında göçmen ve yerli köylerin mesken tarzları arasındaki farklar gözden kaçamaz. Bunu, Karacabey asfaltı üzerinde iki taraflı yerli - göçmen köy kuruluşlarını tetkik ettiğimiz vakit, görebiliriz. Meselâ, Hürriyet, İstiklâl köyleri bunlardan bir kaçını teşkil eder. Geniş ay çiçeği ziraatı yanında, çeşitli meyva ve sebze bahçeleri, tütün ve bağcılık faaliyetleri ile köylerin zenginliği derhal müşahede edilebilir. Keza, Bursa - Yalova şosesinin iki tarafını işgal eden Reşadiye, Esadiye köyleri beyaz sıvalı ve iki katlı evleriyle, doğu köylerinden ayrılmaktadırlar. Fakat, bunun yanında bazı göçmen köyler de, inşaat malzemelerinin müsait olmasına rağmen, iyi bir mesken tarzından yeteri kadar istifade etmiş sayılamazlar. Kapaklı köyü bunlardan biridir. Dört ayrı tepe (Onlar oba diyorlar) üzerine inşa edilmiş bulunan, Hekim, Çiftlik, Mesruriye ve Çal mahalleleri, tamamen orman içinde olmalarına mukabil, doğu Anadolu köylerinden ayrılmayacak kadar basit ve gayri muntazam mesken kuruluşuna raslamaktayız. Çepni Türkmenleri 150 - 200 yıl öncesine kadar bu bölgelerde göçebe olarak dolaşan cemaatlar halinde yaşıyorken Hekim Hasan Bey zamanında tedricen toprağa yerleşerek - burada Ahmet Vefik Paşanın zorlamasını da hesaba katmak gerekir - çiftçilik, hayvancılık yapmaya başlamışlardır. Toprağa yerleşmeden doğan sosyal intibaksızlığın da, Kapaklıların inkişafında oynamış olduğu menfî şartları hesaba katmak gerekir. Kılık - kıyafet bakımından Kapaklı'da mahallî hususiyet - bilhassa kadınlarda - devam etmektedir. Türkmen veya yörük kadın kıyafeti tâbir ettiğimiz, kıyafetlerle dolaşırlar¹. Şehrin tesiri son derece zayıftır. Bu hususta, cemaatin tecrit edilmiş bir bölgede yaşamaları, alevî olmaları, diğer köylerle olan münasebetlerine engel olduğu hususunda, Hasan Bey ahfadından gelen Muhtar bize nakletmiştir. Böyle bir çatışma, Yazıhan, Hasanbedrik ve Kozluk gibi alevî köyleriyle, yerli cemaat arasında da mevcuttur. Fakat, buna rağmen, bu üç köyde şehirleşme sürecinin tesirleri, diğer yerli köylerle Kapaklıdan, daha fazladır. Burada, azınlıkta kalmanın vermiş olduğu psiko - sosyolojik davranışı hesaba katmak gerekir. Aynı durum, Kapaklıya (1,5 - 2) km. uzaklıkta bulunan ve Batumun, Borçka'ya bağlı Gevl köyünden gelen Cumhuriyet göçmenleri ise, ilk

1) Çepniler kadın kıyafeti ile, Don Kazakları kadın kıyafeti arasında büyük bir benzerlik vardır. Hattâ bu hususta, Malatya'ya bağlı - adı geçen - kürt köyleri kadın kıyafetlerinin de aynı tarzda olduklarına dikkati çekmek gerekir.

nazarda insanda modern bir köy intibasını uyandırmaktadır. Cumhuriye (Cumhuriyet) köyü bir plâna göre tanzim edilmiş olup, orta kısmı büyükçe bir meydandan ibarettir. Meydanın etrafında muayyen istikametlere yayılan yollar ve evler bulunmaktadır. Köy, âdetâ İsrail'de rasladığımız daire köy tipindedir. Halbuki, diğer göçmen köyler, yolun iki tarafına sıralanmak suretiyle yol (line) köyü denilen ikinci bir köy yerleşme şeklini meydana getirirler.

Evlerin iskân tarzı da farklıdır. Ekseriya, güneşe karşı bol pencereci, evlere bitişik olmak üzere kümes ve ahırlara rastlanmaktadır. Halbuki, yerli köylerin ekserisinde meselâ, Kân, Şih, Çiftlik v.b. köylerde evlerin ya penceresi hiç yoktur veya bacada bulunan tepe pencerelerle iktifa edilmektedir. Aynı iklim şartları altında bulunmasına rağmen, Yalınçayır, Atçılar köylerinde evlerin cephesi güneşe karşı olup, yeteri nisbette pencereye sahiptir. Çoğu defa, soğuğa karşı bir muhafaza tertibatı olmak üzere evlerin pencerelerinde pan-curlar bulunmaktadır.

,Göçmen köylerde evin müctemilâtı da yerli köylerden farklıdır. Ahır, oturma odası, hızma (kiler) bir eyvan (ayvan) ile aynı çatı altındadır (İzeli - Cafer - Mestigân - Kân v.b.). Buralarda, hayvanla insan aynı mahalden geçmek zorundadır.

Ekseriya, ağaların veya köyün ileri gelen şahıslarının evleri hariç, yerli köylerde hemen hemen bütün evler tek katlıdır (dam). Ev müctemilâtı içinde temizlik ve sıhhatin esasını teşkil eden hamama da temas etmek gerekir. Yerli köylerde, evin iç taksimatında hamama ayrılmış bir mahal mevcut değildir. Ahır odası veya odanın kendisi bu işi görür. Göçmen köylerinin büyük bir kısmında, ikamet için tahsis edilen hamam odaları (Yalınçayır) vardır, veya evin bir odası bu işi için tahsis edilmiştir (Kocagül). Hattâ bunlardan, Yalınçayır göçmenlerinin hamamları kızgın taşlar üzerine su serpilmele elde edilen buharla ısınma esasına dayandığı için, orijinal bir Fin hamamı tipindedir. Yalınçayırda yaşayan yerli ve Revan (kürt) aşiretleri müstakil bir hamamları bulunmadığı halde, bu hamam tipini benimsememişlerdir. Bu hususta, hamamın biraz kompleks oluşu, halkta müsbet bir zihniyetin bu etnik guruba karşı mevcut bulunmaması, bu kültür unsurunun reddine sebep olmuştur. Yalnız göçmen grup ile yakın teması olan birkaç Revanlı aile bu grubla olan sosyo - kültürel münasebetleri dolayısıyla hamamın kabulünde müsbet bir temayüle sahiptirler. Bu bakımdan, sırası gelmişken, burada mühim bir noktaya temas etmeliyim.

Aynı mahalde yaşayan iki göçmen zümre birbirleriyle yakın sosyal temasları olduğu halde, yerli halkla münasebetleri kapalıdır. Meselâ, Cumhuriyet köyü göçmenleri kendi zümreleri ve çerkeslerle kız alıp verme münasebetlerinde buldukları halde, yerli halkla (Manav) hiç kaynaşmamışlardır. Fakat, 1950 den sonra köye, iki Bulgaristan göçmen ailesi geliyor, çok geçmeden, cemaat fertleriyle temasa geçerek bir kız alıyorlar. Böylece zümre, kapalılık vasfını kaybederek diğer zümrelerle kaynaşma temayülü gösteriyorlar.

Göçmen zümrelerde, umumiyetle evin estetik kuruluşuna değer verildiği gibi, bilhassa bu hususta yerli köy evlerinden ayrıldıklarına işaret etmek gerekir. Her evin ön kısmı çiçek bahçesi olarak kullanılır veya pencerelerde çeşitli çiçek saksıları bulundurulur. Saray köyü, yerli halkı hiç çiçek bahçesi kullanmadığı halde, göçmen gurub bu hususta onlardan farklı bir zihniyete sahiptir. Hattâ, bazı mıntikalarda, çiçek yetiştirmek bir nevi fantazi veya lüzumsuz işler arasında kabul edilir (İzoli, Mestigân, Cünü, Kadıköy - Malatya), gibi köyler bunlar arasındadır. Bugün bu anlayış, yol köylerinde, şehre yakın bölgelerde yerli cemaatin dünya görüşünde müsbet bir takım değişmelere sebep olmuştur (Çiftlik köyü - Malatya)..

Askerden veya gurbetten dönen gençler, taşıt vasıtalarının köylere kadar uzanması, iletişim faaliyetlerinin yayılması ve nihayet köy - şehir münasebetlerinin artması, bugün yerli köylerin yaşama tarzında geniş değişmelere sebep olmuştur. Yakın zamana kadar doktordan, sıhhat memurundan kaçan cemaat fertleri, son çiçek salgını tehlikesi karşısında nasıl ilgili müesseselerin kapısında sıraya girdiklerine şahit olmaktayız. Hattâ, ramazan ayı olmasına rağmen bir dini taassuba kapılmadan, yaşlı - genç bu vazifeye iştirak etmeleri de köy ve talî bölgelerde meydana gelen müsbet değişmeler arasındadır.

Ağır hastalık hallerinde, malî gücü yerinde olan köylü, bugün, kocakarı ilâçlarından önce doktoru tercih etmektedir. Öyle ki, bugün bunlardan zengin olan bazıları, doktoru köylerine getirtecek kadar sıhhatlerinin değerini anlamışlardır. Fakat, buna rağmen, ağır yaralanmalarda kanamayı durdurmak için gübre kullanmak, sıtma ve sarılık için böyle inançlar sisteminden medet umma hâdisesi kısmen de olsa, nüfuzunu devam ettirmektedir.

Göçmen zümrenin sıhhat yönünden davranışı ise büsbütün farklıdır. Bu gurub, hastalığın seyri ne olursa olsun, doktora muhakkak surette başvurmak endişesi içindedir. Bu bakımdan birçok göçmen

evlerinde, küçük birer ecza dolabı ile, Teramisin ve benzeri en yeni ilâçlara raslamak mümkündür (Kocagöl, Çamlı)..

Diğer dışa ait davranış modellerinde olduğu gibi, sağlık ve hijiyen meselelerinde de halkın atitüd ve zihniyetinde müsbet değişmelerin gelişmesini desteklemek gerekir. Aksi takdirde, fizikî mukavemetler, kanunî tehditler yolu ile sosyal değişmeyi başlatmak insan tabiatına aykırıdır. Meselâ, sarılık ve sıtma gibi, klâsik hastalık tiplerinde halk, sağlık merkezlerinin civarlarında bulunmalarına rağmen, toprak yemeyi veya bir taşa, ağaca iplik bağlamayı daha faydalı bulmaktadır. Son on yıl içinde, araştırma sahasına giren - bilhassa doğu ve orta Anadolu bölgesinde - bu tip tedavi tarzı yerini daha rasyonel tedbirlere - tedrici de olsa - terketmektedir. Düne kadar hastahanedeki yatma allerjisi, bugün için şiddetinden bir hayli kaybetmiştir. Nitekim, birçok devlet hastahanelerinin, hastalarının büyük bir kısmını köylü ve taşra halkının teşkil etmesi de bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

Göçmen zümrelerde ise bu davranış ve zihniyet tarzı daha ileri bir safhadadır. Meselâ, Kafkasyanın Demirkapı, Derbent civarlarından Lezgi², cemaatının teşkil ettiği Çamlı köyünde (250 - 300) kadar bir kitaplık mevcuttur. Bunlar arasında evin doktoru, veremden korunma, haşaratla mücadele gibi, reel hayatla ilgili kitaplara da raslanmaktadır.

Keza, Cumhuriyet köyü gençleri boş zamanlarını değerlendirmek için spor kulüpleri, okuma odası ve hattâ köye gazete getirmek suretiyle hem zihnî, hem de bedenî gelişmenin şart olduğunu idrak etmişlerdir. Buna mukabil, mezhep farkları, coğrafi şartların müsait olmayışı, bazı göçmen zümreler üzerinde menfî tesirler meydana getirmiş, bu yüzden halk, sıhhat ve hijiyen kaidelerini iptidai şekilde halletmek zorunda kalmışlardır. Kapaklı göçmenleri, Peynir köyü yürükleri (Manyas), ve Revan muhacirlerinde görüldüğü gibi..

Evlerin tezyinatı da, her iki zümrede farklı durum arz etmektedir. Bugün, batı araştırma sahasında yerli ve göçmen köyler arasında ev tezyinatı ve kullanılan eşyalar bakımından bariz farklar ortadan kalkmış gibidir. Meselâ, etnik zümreleri bünyesinde toplaması bakımından bir akvaryumu hatırlatan Manyas'da yerli halk (Manav) ile göçmen zümreler arasında karşılıklı enteraksiyon dolayısıy-

2) Sarıkamışa bağlı İslâmsor (Taşlı Güney) köyü sâkinleri kendilerini hem Lezgi, hem de Avar Türklerine bağlı olarak görmekteyler.

le hemen hiçbir fark göze çarpmaz. Yalnız, Çingeneler ile meskûn bulunan mahallerde, şehir tesirinin ev tezyinatı bakımından önemli tesirini müşahede etmek mümkündür.

Bugün Kocagölde yaşayan Bulgar, Romanya, Yugoslavya göçmenleri on yıl önceki hayatları ile, bugünkü yaşama tarzları arasındaki farka işaret etmek gerekir. Düne kadar Kazaklar, tek bir şilteyi hem yatak, hem de yorgan olarak kullandıkları, kilim ve halı, hasırı bilmedikleri halde, bugün ekserisi karyolada yatmakta ve evlerinde kilim, hasır ve halıya raslanmaktadır. Ayrıca, hemen her evde radyo, plâstik eşyalar, lüks lâmbası, ecza dolabı, naylon elbise kılıfları, fôtr şapka, düdüklü tencere, gaz ocakları, ütü ve dikiş makineleri mevcuttur. Kendileriyle aynı etnik guruba mensup olan, Malakanlar'da ise, bu saydıklarımızın hemen büyük bir kısmına raslanmadığı gibi, halk da basit bir hayat tarzı yaşamaktadır. Burada, sosyal entegrasyonun tesiri olmayışına dikkati çekmek gerekir.

Yerli köylerde de, bu istikamette bazı değişmelere şahit olmaktadır. Yenilik, daha ziyade genç nesil tarafından, köyde başlatılmaktadır. Köyün ileri gelen tiplerinin - bilhassa şehirle sıkı teması olanların - bu değişmede rehberliklerinin payı büyüktür. Meselâ, Azap, Kân - Gez, İslâmsor, İzoli, Cafer - Malatya) köylerinde bu değişme sürecini yakından müşahede edebiliriz. Azap ve Kân'ın ileri gelen ailelerinde, karyola, halı, İran işi sandalyeler, yemek masası, gardrop, aynalı dolaplar, radyo, tül perdeler, çay ve kahve takımları bunlar arasındadır.

Yalnız, tenvirat meselesi yerli ve göçmen zümreler için hayati bir nokta olarak belirmektedir. Henüz gaz yağı, temel yakıt tipini teşkil etmektedir. Aydınlatma için kullanılan yağ, iki şekilde istimal edilir, ya gaz lâmbalarıyla veya idare denilen cam fanusu bulunan fitilin, doğrudan doğruya dışarda yandığı bir lâmba şekliyle, aydınlatma temin edilir. Bazan, idarede, bezir yağı veya haşhaş yağı da kullanılmaktadır (Mezra, Mestigân, Pirot - Malatya) köylerde görüldüğü gibi... Batı araştırma sahasına dahil bulunan köylerde ise, gaz lâmbaları yerini, lüks lâmbalarına terketmiştir. Bu ara, kendi aralarında birleşmek suretiyle, tribün alıp elektrik istihsal etmek isteyen köyler (İzoli, Çamlı) olduğu gibi, civardaki elektrik tesislerinden istifade eden köyler de bulunmaktadır, (Umurbey).. Bazı köyler ise, değirmenlerdeki tribünlerden istifade etmek suretiyle elektrik enerjisinden faydalanmaktadırlar (Meydancık - Kars)..

,Aydınlanma ve su meselesi de, mühim bir noktaya işaret etmekte fayda vardır. Bugün, doğunun en iptidai hayat şartlarını yaşayan

köylerinde bile, halkın daha iyi şartlara, meselâ yol, su, elektrik, bataklıkların kurutulması, okul, öğretmen, hastalıklarla mücadeleye karşı iradeli bir arzuyu (Voluntary Wants) müşahede etmekteyiz. Fakat, çoğu defa gelir durumunun müsait olmayışı, bu isteklerinin fiiliyata geçmesine engel olmaktadır. Nitekim, Kars ve Erzurum köyleri üzerinde yapmış olduğumuz bir araştırmada, on beş köyün ortalama millî gelir nisbeti her aile için - hane değil - (900) liradır. Eğer, biz bir aileyi vasatî olarak beş kişiden ibaret kabul ederssek o zaman fert başına düşen millî gelir nisbeti ayda (15) liradan ibarettir. Bu şartlar altında, istenilen kalkınmayı yapabilmek için, zümre fertlerinin içtimaî zihniyeti yanında, gelir seviyesini artıracak tedbirlerin alınması da önemli faktörler arasındadır. Fakat, yine de temel unsur olarak, atitüd ve zihniyet ile halkın sosyo - kültürel davranışını hesaba katmak zarureti vardır. Meselâ, teknolojik bakımdan bir çok imkânlarla sahip olduğu, gelir durumu da normalin üstünde bulunduğu halde, birçok köyler pirimitifliğini devam ettirmektedir. Mördülük köyünde beş traktörün ve gayet müsait arazilerin bulunmasına mukabil, halkın sosyal seviyesinde ve yaşama tarzında, civarında bulunan Yarımca gibi fakir bir köyden, onu farklı kılacak bariz bir değişme müşahede etmek mümkün değildir. Aynı mülâhaza, Karsın Başgedikler muntikasına bağlı Karakaş köyü için de düşünülebilir. Bugün, Karakaşta (10) dan fazla traktörün bulunması, halkın yaşayış tarzını, meselâ Lâdikars'tan farklı kılamamıştır.

Buna karşılık, göçmen köylerde, meselâ Çamlı'da (17) traktörün ziraî hayatı değerlendirmesi, halkın yaşama seviyesine geniş ölçüde tesir etmiş durumdadır. İlk iş olarak, Çamlılılar, bir köy plâni hazırlamışlar. Bu plâna göre, modern bir köy inşa ediyorlar. Şimdi den beton evler, büyük apartmanlar köyün muhtelif yerlerine yayılmış durumdadır. Bu evlerde maroken koltuklar, karyola, siyah muşamba perdeler, banyo daireleri, radyo, piyano bunlar arasındadır.

Görülüyor ki, nerede şehirle temas fazla ve taşıt vasıtaları, yollar bu imkânları sağlıyorsa, orada sosyal değişme için fertlerin müsabet vaziyet alışlarının etkisini görmek mümkündür. Bu bakımdan, kapalı ve açık köy cemaatlarından bahsedebiliriz³. Kapalı zümreler: Ferdî ahlâk ve mesuliyetin teşekkül etmediği, kollektif bir düzen içinde yaşayan, her türlü yeniliğe karşı, geleneksel müesseseleriyle

3) H. Bergson'un anladığı mânada bu iki kavram çiftini kullanıyoruz. Bk. Bergson, Ahlâk ile Dinin iki kaynağı.

reaksiyonda bulunan statik köy tipini teşkil eder. Açık zümreler, daha ziyade inanç ve dünya görüşlerinde ferdileşmeye yönelmiş olan ve cemaat ünitesinden fertlerin kendilerini kopardıkları dinamik bir yapıya sahiptir.

Bugün (4 K) hareketlerinin en fazla verimli olduğu sahalar da, bu açık köy karakteri gösteren mıntıkalarlardır. Ziraî yayım servisleri, demonstrasyon metodu, geniş çapta, bu köylerde muvaffak olmuştur. Meselâ, Çamlı köyünde, 4 K teşkilâtının halıcılık kursu neticesinde (52) kadın bu sanatı müstakilen ifa edebilecek duruma gelmiştir. Aynı faaliyet tarzı, tavukçuluk kursu Erzurumun bazı köylerinde reddedilen kültür unsurları arasındadır.

Sosyal münasebetlere ait değişme modellerine ilâve olarak aile ve evlenme müessesesine kısaca temas edelim. İster kapalı, ister açık köy cemaatı olsun her iki sistemde de aile yapısında bazı değişmeler müşahade etmekteyiz. Her şeyden önce, evlenme şekilleri bu değişmenin en tipik örneğini teşkil eder. Düne kadar, kanunî zorlamalarla menedilen polgamy sistemi, bugün yerini arzuya dayanan bir monogramy evlenme şekline terketmiştir. Bazı kapalı köy cemaatlarında nadir de olsa, raslanan polygamy eğer, ilk kadının kısır olması mevzubahis değilse, cemaat fertleri tarafından hoş karşılanmaz. Hattâ, bugün kumalık (ortak) ⁴, genç nesil tarafından tamamiyle unutulmuş durumdadır. Böylece, aile ferdileşmeye doğru yönelmiştir. Bu geleneğe, göçmen zümreler arasında hemen hemen hiç raslanmıyor. Bazı zümrelerde boşanan veya kaçarak ayrılan kadın, kocası tarafından ölünceye kadar beklenir. Eğer, evlenirse, dinî inançlara göre, en büyük günahı işlemiş olarak kabul edilebileceği gibi, ayrıca cemaat fertleri tarafından kollektif bir tepkiye maruz kalır (Yalınçayır - Atçılar) zümrelerinde görüldüğü gibi..

Bazı şia guruplarında ise, halk bunlara «Tatlar» demektedir, evlenme ve boşanma prosesi farklı bir durumdadır. Bu zümrenin dinî liderlerine (Ahunt) denilir. Eğer, bir kadının kocası ölürse, ikinci defa evlenmesi için Ahunt'la nikâhlanması lâzımdır «Siga» ⁵ adı verilen bu geleneğe, kadının Ahuntla nikâhlanmadan, başka biriyle evlenmesi dinî inançlar yönünden men edilmiştir (Meydancık).

Bugün, bu gelenek de, şehir tesiri altında sertliğini muhafaza edemeyerek, bilhassa iyi tahsil görmüş gençler tarafından reddedil-

4) Birinci kadının üzerine gelen, ikinci veya üçüncü kadın.

5) Siga : İslâmiyette, «Hülle» geleneğini bize hatırlatmakta ise de, esasta aralarında büyük farklar vardır.

miş durumdadır. Aynı fikirler, «Dedelik» müessesesi için de varittir. Bunun yanında, bazı göçmen zümrelerinde kız kaçırma geleneği (Cumhuriyet), başlangıçta şiddetini devam ettirdiği halde, ve böyle bir gelenek cemaatin iç düzeninin tabii neticesi iken, şehirleşme sürecinin yaygın tesirleri karşısında bugün, böyle bir sosyal hâdise cemaat fertleri tarafından hoş karşılanmıyor. Böylece, zümreler, bir taraftan iç an'ane bağlarını muhafaza edemedikleri gibi, diğer taraftan, dışa ait davranış şekillerinde geniş çapta bir sosyal entegrasyona doğru yönelmişlerdir. Ancak, izole edilmiş ve sert kural-lara dayanan küçük, kapalı zümrelerde kültür assimilasyonu (sindirilme - temessül), henüz bir netice vermemiştir. Bunun dışında şehirleşme vetiresi karşısında, bütünlüğünü muhafaza eden, ne yerli ve ne de göçmen zümreye raslamadık.

Bugün, her iki zümrede de, sosyal temasların gelişmesinde aile, müessir vazifesini (Affectual Function) ⁶ artırmış durumdadır. Batıda, bilhassa Amerikada görüldüğü gibi, ailenin müessesevi fonksiyonunu kaybetmesi şöyle dursun, ferdi karakterin teşekkülünde ve şehrin aşırılığını tasfiyede, bir muvazene unsuru olarak tebarüz ediyor. Demografik ve teknolojik değişmeler karşısında ailenin kolektif mahiyetten, ferdi karaktere yönelmesi de bu, sosyal muvazenenin gelişmesine yardım etmektedir. Bu bakımdan her türlü değişmenin hareket noktası olarak aileyi gözönüne almasında zaruret vardır. Fakat bununla beraber, ailenin stabil yapısını, aşırı şehirleşme vetiresinin tevhit ettiği fırtınalardan korunmak da lâzımdır. Şöyle ki, bugün birçok göçmen ve yerli zümrelerde (Kocagül, Yalınçayır) ispirotolu içkiler, kumar gibi menfi davranışların gurup fertlerinin sağlık ve malî güçlerini tahrip etmektedir. Bunun neticesi olarak her iki zümrede de ailevi çatışmalar, gayri ahlâkî hareketler sosyal normlara karşı itaatsizlikler görülüyor. Bu da, şehirleşme vetiresinin temel tiplerde meydana getirdiği intibaksızlıklarile, sosyal antagonizmaların neticesidir.

Cemaat yapısında bu gibi anomali hallerini kontrol altında tutacak bir resmî organizasyon mevcut değildir. Ancak, dinî ve ahlâkî kültür modelleri ile, ihtiyarlar meclisiyle yaşlı neslin mevcudiyeti bir raddeye kadar, müessir bir unsur olarak kabul edilir, kaldı ki bugün birçok köylerde, yaşlı kimselerin manevî otoritesi değerini kaybetmiş, hattâ, genç nesil tarafından bir çatışma unsuru ha-

6) Ogburn, in Recent Social Trends, New York, Mc Graw Hill Book Company, 1933 I, sf. 661 - 663.

line gelmiştir. Ailede, meydana bu çatışmalar, ferdi atitüd ve zihniyetteki değişmelerin bir mahsulü olarak kabul etmek mecburiyetindeyiz.

Ailede sosyal değişmenin diğer bir tezahür şekli de, aile ekonomisinde kendini gösterir. Eskiden köyler kendi ihtiyaçlarını bizzat, kendileri karşılayan kapalı bir ev ekonomisi halinde iken, şimdi bütün ihtiyaçlar kendileri tarafından imal edilmektedir. Sepet, çanak, çömlek, çuval, çorap, hırka, iplik gibi unsurlar şehirden temin edilir. Böylece, köy aileleri bazı ekonomik fonksiyonlarını kaybetmiş durumdadır. Gerek erkek, gerek kadın kıyafetlerindeki değişmeler ile, ev teçhizatlarında beliren tahavvüller, bunun en güzel örneğini teşkil eder. Bugün, şehre yakın yerli köyler ile, göçmen köylerinde kadın kıyafeti ve süs eşyası olarak naylon çorap, manto, eşarp, saç tokası, saç kestirme, kombinezon, ruj, pudra, krem, kolonya, ayna, tarak gibi değişme modellerine raslamaktayız (Gez, Kân Lâdikara, İzoli, Cünü, Azap). Aynı hali, erkek kıyafetleri için de düşünebiliriz. Şalvar ve entariden pantolona, yün çoraptan iplik çoraba, çarık mest ve çeltikten lâstik ayakkabıya geçiş bu değişmelerin tipik misallerini teşkil eder. Keza, yerli ve göçmen köylerde, erkekler bayram günleri, dinî merasimlerde, evlenme ritlerinde ve şehiri ziyaretleri esnasında gömlek ve kıravat takmayı da ihmal etmezler.

Her iki cins arasında vukubulan kıyafet değişmelerini araştırma sahasına giren bütün köylerde müşahede ettik. Yalnız dağ köyleri, daha müsait ova köylerine nazaran değişme hususunda ağır bir seyir takip etmektedir. Bununla beraber, evlenmeler, yakın akrabalar arası münasebetler, askerliğini yapan gençler, çalışmak için şehre giden gençler, bu tip köylerde değişmenin ilk tohumunu atmaktadırlar.

Kısacası, meselâ bir köylü kızı için, şehre geldiği zaman naylon veya iplik çorap yerine, el örgüsü yün çorap «kaba» düşer. Keza erkekler arasında lâstik yerine, çarık veya yalın ayakla dolaşmak da «ayıp» sayılır⁷. Diyebiliriz ki, köy, kendi ev mamullerini terkederek, şehre kapısını açmıştır.

Ailede meydana gelen bir başka önemli değişme de, belirli bir yaştan, meselâ askerliğini bitirmeden, bir iş veya meslek temininden sonra evlenmeye temayül gösterilmesidir. Buna paralel olarak yine

7) On yıl öncesine kadar, köylü şehrin kapılarına kadar yalınayak geldikten sonra, yemenisini veya çarığını çekerek şehre girerlerdi.

yerli zümrelerde - ister fakir, isterse zengin olsun - ailede nüfus fertlerinin gittikçe arttığını müşahede ediyoruz. Fakat, diğer etnik zümrelerde bu nisbetin azaldığını söyleyebiliriz. Meselâ, Cumhuriye köyünde aile başına düşen çocuk sayısı ortalama (3) iken, Pulur, Korucuk, Osmangözü gibi köylerde bu miktar (5) olarak tesbit edilmiştir.

Demografik yönden değişimleri ele alırsak (10 - 15 yıl öncesine nazaran, farklı durumlarla karşılaşırız. Şehir - köy temaslarının artması, şehirde yeni iş sahalarının gelişmesi, zaten mahdut imkânlar içinde bulunan köy nüfus yapısında bir takım değişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, neticede köyden şehire göç dediğimiz hâdise ortaya çıkmıştır.

Bugün hem yerli, hem de göçmen köylerde, iç göç dediğimiz olaya rastlamaktayız. Bu göçler de mevsimlik yahut daimî olmak üzere iki gurup altında incelenir. Umumiyetle, mevsimlik göçler derken, köylünün kış aylarında, iş - güç olmadığı devrelerde, köyünü terk edip kasaba, kaza, şehir veya endüstri bölgelerine muhaceretlerini kastediyoruz. İkinci tip göçler ise, köylünün çiftini - çubuğunu satarak, tamamen köyünü terketmesi esasına istinat eder. Burada, mevcut arazinin kifayetsiz oluşu, gelir durumunun gittikçe daralması ve şehirle köylünün teması, önemli faktörler arasındadır. Bugün, köylü zümresinde «incelmeye» doğru bir temayülün belirmediğini sezmemek mümkündür. Bu sosyo - psikolojik davranış tarzının, köy - şehir münasebetlerinin gittikçe kuvvetlenmesinde⁸, önemli bir faktör olarak ileri sürülebilir.

Göç vetiresinde, köyün genç ve dinamik zümrelerinin şehre akın ettiğine şahit oluyoruz. Bünyemizde beliren bu sosyal erozyon hâdisesi, iki yönden tetkike değer:

1) Yeni endüstri kaynakları ve teknolojik faaliyetler için bazı büyük sanayî muhitlerinde, insan gücüne ihtiyacın hissedilmesi,

2) Gelirinin büyük bir kısmını, ziraî sektörden temin eden bir memlekette, muhaceret hâdisesi dolayısıyla zinde kuvvetlerin köyden ayrılması, bir takım ciddi problemlerin doğmasına sebep olabilir.

Umumiyetle, ikinci şıkın telâfisi için, teknik ziraata (agronomy) yönelmeye ihtiyaç vardır. Makinalaşma, yeni iş sahaları temin edil-

8) Reşat Aktan, Ziraî istihsalde makine kullanılması hâdisesinin ekonomik analizi, S. B. F. dergisi, cilt IX, yıl 1154 sayı 1. Bu araştırmada görülmüyor ki, bugün Amerikan nüfusunun ancak % 9 u, köylü sınıfını teşkil etmektedir.

meden, sosyo - politik faaliyetlere baş vurmada, kalkınmanın tek hedefi olarak kabul edilirse, sosyal bünyemizde bir çok zararlı neticeler doğurabilir. Bu hususta Anadolu'nun muhtelif mntıkalarında yapılan sistematik bir araştırma, «maraba» ve «ortakçı» sınıfının işsiz kaldığını bize göstermektedir⁹.

Gerçekten göç hâdisesinde, ziraî makinalaşmanın etkisi büyük olmuştur. Fakat, araştırma sahasının doğu kesimi için böyle bir problemin, muhaceret vetiresinde yeteri nisbette rol oynadığını kabul etmek mümkün değildir. Bu bölgelerdeki göç olayı daha ziyade, hayat şartlarının güçlüğü, mevcut arazinin kifayetsiz oluşu ve artan nüfusun aile maişetini temin edememiş gibi, bir takım sosyo - ekonomik faaliyetlerden ileri gelmektedir. Bu göçlerin büyük bir kısmı, köyün mensup bulunduğu kasaba, kaza ve şehirlere dir.

Göçmen köyler için de, problemin bir başka yönü vardır. İrade dışı göçlerde, devlet, muhaceret zümrelerinin iskânı meselesinde memleketin gelir kaynağı bakımından ileri safhada bulunan mntıkalarını tahsis etmiştir (Bursa, Balıkesir, İzmir, İstanbul, Manisa, Ankara, Eskişehir, Kayseri ve Konya).. Ayrıca, muayyen bir müddet içinde vergi alınmamak suretiyle, mesken temin edilmiştir. Kırsal zamanda ziraî, ticarî ve ekonomik alanlarda olmak üzere, köy bünyesinde canlılık meydana getirmek suretiyle, nüfusun dinamik yönlüğünü temin etmişlerdir. Bunlardan daha kuvvetli duruma geçenler, büyük şehirlere yerleşmek suretiyle, endüstri faaliyetlerine katılmışlardır. Meselâ, Bursa, Bandırma, Eskişehir, İstanbul gibi mntıklarda gelişen şehirleşme hâdisesinde göçmen zümrenin büyük hissesi vardır. Bandırmada leblebici, oto tamircisi, sobacı ve diğer el sanatları, Bulgaristan ve Yugoslav göçmenlerinin elindedir. Bunların büyük bir kısmı, vaktiyle iskân edilen Manyas, Gönen mntıklarından göç etmek suretiyle Bandırmaya yerleşmişlerdir. Bandırmanın gelişmesinde, bu zümrelerin tesiri büyük olmuştur. Aynı şey Bursa için de mütalâa edilebilir. Bursa ve civarlarına çok sayıda Tatar, Bulgar ve Yugoslav göçmenleri yerleştirilmiştir. Bursa'nın kısa zamanda ziraî, ticarî ve endüstri faaliyetleri sahasında gelişmeler kaydetmesine de bu cemaatların tesir payı büyük olmuştur. Bağ ve bahçecilik, tütün, şeker pancarı, zeytincilik (bilhassa Girit göçmenleri için), hayvancılık, el sanatları, file, oyuncakçılık, pasta-

9) Türkiyede ziraî makinalaşma, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınlarından, Ankara.

hane ve şekerçilik, el ve makine işleri ile ay çiçeği sanayii bunlar arasındadır.

Böylece diyebiliriz ki, yerli ve göçmen zümrelerde çeşitli faktörlerin tesiri altında bir takım iç muhaceret olaylarına şahit olmaktadır. Yerli cemaatlarda bu göç, daha ziyade, mevcudu muhafazaya dayanan bir geçim meselesi iken, göçmen zümrelerde, hali hazırda aşma temayülü ana motifi teşkil eder. Fakat, bunun yanında, bazı zümreler vardır ki, gerçekten yaşadıkları köylerden ve mıntikalardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Meselâ, Manisa, İzmir, Kayseri, Niğde ve Ulukışla bölgelerine yerleştirilen Kazak göçmenleri bu guruptandır. Bu zümre, Türkiyeye gelmeden önce, göçebe hayatı yaşarlarken, Türkiyede yerleşik hayata geçmek mecburiyetinde kalınca, bir takım intibaksızlıklar meydana gelmiştir. Bunlardan bir kısmı, zengin sürü sahiplerinin yanında çobanlık yapmak, bir kısmı da fabrikalarda işçi olarak çalışmak suretiyle maişetlerini temin etmek mecburiyetinde kalmışlardır¹⁰. Herşeyden önce «dual» (organizasyon) haline geçmek zorunda kalan gurupların iskânı meselesi, diğer yerleşik hayata alışık olan guruplardan tamamen farklı bir durum arzeder. Nitekim, sosyal şartların bu intibaksızlığı karşısında, Kazaklar yaşadıkları mıntikalardan ayrılarak eski hayat tarzlarını hatırlatan ticarî faaliyetlerle meşgul olmayı tercih etmişlerdir. Tren güzergâhında içi miflonlu meşin şapka satanlar, devecilikle uğraşanlar, seyyar satıcılık ve çobanlık yapanlar hep bu zümreye mensuptur... Bazı göçmen zümreler ise, dinî faktörlerin tesiriyle, zümre şuurunu desteklemek için - hayat şartları ne olursa olsun - daimî göç yerine, mevsimlik göçleri tercih etmektedirler. Kapaklı göçmenleri bunun en güzel örneğini teşkil ederler. Yazları, şeker pancarı ve amelelik için Eskişehir ve Karacabeye, kışın zeytin toplamak için de, Ayvalığa gidiyorlar. Keza, kocagöl kazaklarını da aynı kategoriye ithal edebiliriz. Bunlar da, fasulye (kazak fasulyesi), bağ, bahçe ziraatı yanında, balıkçılıkla iştigal ederler. Bilhas- sa, yaşlı nesil bu işe tahsis edilirken, genç nesil, daha ziyade, balıkçılıkla uğraşiyor. Eylül başlarından, Haziran ayına kadar, takriben on ay kadar müddetle Söke, Silifke, Manisa, Enez, Kırşehir gibi bölgelerin göllerinden faydalanmak suretiyle balıkçılık yaparlar. Böylece, bu yayılma sahaları, halkın yaşama seviyelerine de tesir etmektedir. Fakat hayat şartlarının meşakkatli olduğu endişesiyle,

10) Kazakların lideri Sayın Hasan Oraltayın bize göndermiş olduğu mektuplardan, bu hususları öğrenmekteyiz.

son birkaç yıl içinde (10 - 15) aile, İstanbul'a göç ederek: Taşlık, Samatya, Küçük Çekmece gibi mıntikalara yerleşmek suretiyle amelilik yapmaktadırlar. Bu da, bize kapalı, hattâ (secret Society) dediğimiz bir zümrede meydana gelen demografik değişimleri gösteriyor.

Nüfus yönünden vukubulan bu değişimler, sadece bir göç vetiresine bağlanamaz. Aynı zamanda sosyal bünyedeki farklılaşmaya da etkide bulunur. Son yıllarda, köy bünyesinde meydana gelen bu sosyal farklılaşma ile tabakalaşma hâdisesine her iki zümre üzerinde işaret etmek faydalı olacaktır.

Sosyal farklılaşmada, en önemli unsurlar, fertler arası karşılıklı sosyal tesirler (İnteraction), ile biyolojik faaliyetlerden, ekonomik faaliyetlere kadar, bir zümre içinde cereyan eden iş bölümü, ihtisaslaşma ve fertler arası sosyal dayanışma vetireleridir.

Yerli ve göçmen zümrelerde, sosyal karşılıklı tesirlerin en önemli ünitelerinden biri de komşuluk kavramıdır. Komşuluk köyü tâyin eden vasıfların başında gelir. Aynı mekânda yaşayan yerli ve göçmen zümreler arasında bu münasebet şekli son derece zayıftır (Saray - Yalınçayır - Kocagöl - Kapaklı - Cumhuriye). Burada gurbun, etnosantrik davranışını da hesaba katmak gerekir. Keza, yerli köylerde de, buna benzer alâkasızlıklara ve hattâ sert çatışmalara şahit olmaktayız. Köyün komşuluk düzenini bozan tipler, cemaat fertleri tarafından tepkiyle karşılanır.

Komşuluk: Dinî faktörler, örf ve âdet gibi inanç sistemleriyle beslenir. Bugün, köylerimizde, sosyal kontrol mekanizması vazifesi gören, her iki değer normunda bir takım ferdileşme hâdiseleri meydana geldiğine göre, komşuluk müessesesinin de safiyetini, tamamen, muhafaza ettiği söylenemez. Seçim sırasında (1950) sandık başkanlığı yaparken, yatak kirası alan (Malatya) köylü tipleri de, bize gösteriyor ki, şehrin menfaat esasına dayanan ekonomik insanının, köyü de rahatsız etmektedir. Komşuluğun temelini teşkil eden: «Komşu komşunun külüne muhtaçtır», sözünün ihtiva ettiği değerler nizamı bugün sarsıntı geçirmektedir. Buna rağmen, şehir-köy komşuluğu, birbirleriyle mukayese edilemeyecek kadar, farklı bir durum arzeder. Sadece, bir apartmanın bir katına inhisar eden, şehir komşuluk münasebetleri karşısında, köylünün şehre yerleştiği zaman, bir münasebet ortamı tesis edemeyip, «kültürel şok» geçirmesi hâdisesi de bu iki zümre arasındaki farkı bize göstermektedir. Buna rağmen araştırma sahasına giren, bilhassa batı kesimindeki köylerde komşuluk münasebeti, şehirleşme vetiresinin kompleksliği

dolayısıyla, fonksiyonların bir kısmını kaybetmiş durumdadır. Keza, komşuluğun tezahür şekillerinden biri olan yardımlaşma hâdisesi, temelindeki ahlâkî normlarından uzaklaşarak, menfaat şeklinde belirmektedir.

Şehre yakın veya şehirle temasın daha sürekli olduğu hallerde, komşuluk müessesesi ferdileşmeye doğru yöneldiği halde, kapalı köylerde, bu münasebet şekli, henüz özelliğini muhafaza etmektedir (Osmangözü)..

15 - 20 yıl öncesine gelinceye kadar bilhassa yerli köyler (Mes-tigân - Cünük - Cafer) homojen bir sosyal yapıya sahip bulunuyorlardı. Hemen her ev, istihsal ve istihlâk faaliyetlerini kendileri karşılıyordu. Yağ ve peynir, elbise gibi yiyecek ve giyecek maddeleri, hastalık için ev ilaçlarının yapılması, diş çekimi için son derece basit bir meslekî tabakalaşma mevcuttu. Bugün, bu mesleklerden bir kısmı fonksiyonlarını kaybetmiş, bir kısmı da muayyen fert ve ailelerde ihtisaslaşmıştır. Berberi, dişçisi, bakkalı, dokumacısı, demircisi, ayakkabıcı ve kahvecisi, çilingiri, kalaycısı ve nalbantı, terzisi beliren ihtiyaçları karşılayacak şekilde teşkilâtlanmıştır (Köşk). Bu tip köyler, otarşik bir düzenden kurtularak, ticarî münasebetlere yönelen ve aynı ekonomik sistemden, para ekonomisine geçen açık köylerdir (Reşadiye, Esadiye, Aksu, Salur, Mühye v.b.).. Keza, Zaver (Kars) gravyer ile, Badicivan: kilim ve dokumacılığı ile ticarî köy tipine doğu araştırma bölgesinde en güzel örneği teşkil ederler.

Köylerde meydana gelen bu ihtisaslaşma, bütün araştırma sahaları için düşünülemez. Daha ziyade ticaret merkezlerine ve büyük şehirlere yakın olan bölgelerde, köy yapısındaki kısmî farklılaşmaya şahit olmaktadır¹¹.

Köyde, sosyal tabakalaşma (stratification) problemini ele alacak olursak görürüz ki, (10 - 15) yıl içinde vukubulan değişmeler, sınıflar arasındaki muvazene sisteminde de değişmelere sebep olmuştur.

Gelir durumuna göre, Türk köylerinde, klâsik tabakalaşma modeli üç esas kısma ayrılır*:

1. Üst tabaka,
2. Orta tabaka,
3. Alt tabaka.

11) Daha fazla bilgi için bk. Köyceğiz - Dalaman Örnek Kalkınma Projesi, Etüd Raporları cilt II, sf. 9 - 41, prodüktivite merkezi, 1960, Ankara.

(*) Bu sosyal tabakalaşma örneğinde ölçü olarak, halkın belirli gelir seviyesi esas tutulmuştur.

Araştırma sahasına giren köylerde, bilhassa batı kesimi köylerinde, orta sınıf, diğer iki sınıfa nazaran hâkim durumdadır. Her üç tabakanın sîtuasyonu, sabit değildir. Bilhassa, on yıldan beri, meydana gelen değişmelerin tesiri altında sosyal statüde bir takım kaymalar meydana gelmiştir. Bu, ufkî ve şakûlî sosyal hareketlilik, şüphesiz, şehire kıyasla bir hareketlilik arz etmez. Bu hususta, teknolojik değişmelerin tesiri büyük olmuştur. Bunu, bilhassa, Bursa, Balıkesir köylerinde müşahede etmekteyiz.

Aileden intikal eden servet durumunun sağladığı hususiyetlerde, bu değişmelerin tesiri altında, statüsünü muhafaza edememiş, orta ve alt tabakalarda beliren müteşebbis tiplere yerini terketmek zorunda kalmıştır. Şöyle ki, köy - şehir arası işleyen yolcu arabalarına ufak bir hisse ile iştirak eden bir köylü, bugün o arabanın sahibi olduğu gibi, yeni araziler de satın almıştır (Cünüük - Mamurek «İspendere» - Malatya).. Keza, bir bölgeye açılan bir şeker fabrikası v.s. imalâthaneler, bu sahadaki istihsali teşvik etmek suretiyle, her sene aynı şeyi ekip - biçen» köylü tiplerini, bir anda servet sahibi kılmıştır. Bu değişmeye örnek olsun diye, meselâ, Kestel veya Gürsu gibi mntıkaları zikredebiliriz. Burada, hemen her evde gardrop, büfe, karyola, halı, koltuk, kanape, radyo, dikiş makinası gibi maddî zenginliğin tezahür şekillerine raslamak mümkündür.

Sınıflar arası, kültürel münasebetlerde de değişmelere şahit olmaktayız. Yakın zamana kadar, doğu kesimi araştırma sahasında «ağalık» müessesesi, bugün sosyal itibar ve prestijini kaybetmiş durumdadır. Biraz, içtimai vaziyetini tanzim eden, pantol - ceket giyinen her köylüye «ağa» diye hitap etmek yaygın bir gelenek halini almıştır. Böylece, sosyal statüde, bir şahsa veya aileye has olan ünvan aşağı tabakaya doğru yayılınca, prestijini kaybetmiş olur. Hatâ, birçok köylerde ağa tâbiri, alay veya tezyif karşılığı olarak kullanıldığına şahit olmaktayız (Malatyanın hemen her köyünde)..

2. İçte ait davranışta meydana gelen değişmeler:

Bu sınıflamada kastedilen faaliyet şekli, doğrudan doğruya ferdin atitüd ve zihniyeti ile, sosyal düşünce tarzında meydana gelen değişmelerdir. İçte ait davranış formları, bütün değişme faktörlerinin temel şartını teşkil eder. Umumiyetle, maddî olmayan (immateral) kültür komplekslerini bu kategoriye ithal etmekteyiz.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, atitüd ve zihniyetteki zımnî de-ğişmeler, manevî (maddî olmayan) kültürü; davranışın dışa yönelişi (explicit) ve dış objeleri değerdendirilmesi ise, maddî kültürü meydana getirir.

Birçok sosyologlar, manevî sahalardaki değişmeler yanında maddî değişmelerin daha sürekli olduğunu ileri sürmüşlerdir¹². Hattâ, bu fikir adamlarına göre, açık davranış örnekleri yani maddî kültür, kapalı davranış örneklerine tesir ederek, sosyal değişmeye sebep olduğu ileri sürülmüşse de, unutmamak lâzımdır ki, maddî kültürdeki gelişmeler dahi, aslında içtimaî zihniyetteki değişmelerin bir sonucudur. Zaten, zihnî bir teemmül olmadan dış eşyayı şekillendirmek mümkün değildir. Bu ikinci bölümde de, manevî kültür örnekleri üzerinde durarak, sosyal değişmeyi tamamlayacağız.

a. Anane ve inanç sistemlerinde görülen değişmeler : :

Kapalı ve açık köy tasnifine, içe ait davranış yönünden tekrar dönersek, şu gerçeikle karşılaşırız. Kapalı köyler, sert kurallar ve geleneklere göre, hayatlarını idame ettirdikleri halde, açık köylerde, bu bağların gevşediğine şahit olmaktadır. Osmangözü, Alışar ile Yalınçayır ve Kapaklı gibi köylerde, cemaat düzenine şekil veren ahlâkî ve hukukî normların temelinde, dinî motifler ve an'anevî yapılar önemli yeri işgal eder. Zümre fertlerinin dünya görüşünde, bu sosyal şekillerin tesiri, son yıllarda kısmen, hızını kaybetmiş olsa bile, devam etmektedir. Buna mukabil açık köylerde, cemaatin içtimaî baskısının zayıfladığını, ferdî mesuliyetin, kollektif mesuliyete karşı direndiğini görmekteyiz. Bunu dinî sahadan alınan bir örnekle de ifade etmek mümkündür: Camilere, bilhassa, cuma namazında, ekseriya yaşlı nesil devam ediyor. Gençler ise, zümrenin sert kollektif baskısına maruz kalmadıkları için, bu hali tabii olarak kabul etmekte ve cemaat düzeninden ayrı kendine has, ferdî inançlar sistemini geliştiriyor. Böylece, son yıllarda, din ve inançlar bütününde kollektif davranıştan, ferdî davranışa doğru bir yönelişe raslamaktayız. Hattâ, en sert ve kapalı cemaatlarda dahi, yaşlı nesil ile, genç nesil arasında bu hususta meydana gelen sosyal çatışmayı sezmemek heran için mümkündür.

Bazı göçmen zümrelerde, iç hayatı şekillendiren manevî normlar, «ihtiyarlar gurubu» tarafından tanzim edilir (Yalınçayır - Ka-

12) Ogburn, Social Change, 1922.

paklı - Atçılar - Kozluk - Yazıhan - Hasanbedrük)... Bu köylerde da-
hi, genç ve yaşlı nesil arasındaki çatışmayı görebiliriz.

Cemaatın temelini teşkil eden, örf ve âdetler ile yaşayış tarz-
ları (Folksway) ve gelenek bağlarında da, dindeki değişmelere pa-
relel olarak, bazı tahavvüllere raslamaktayız. Haftanın muayyen
günlerinin kutlu sayılması fikri, türbelere çaput bağlama itikadı,
bugün birçok yerli ve göçmen zümrelerde yerini daha rasyonel un-
surlara terketmiştir. Burada aynı olan bir hâdiseye, genç nesil ile
yaşlı neslin farklı davranış tarzlarına dikkati çekmek gerekir. Umu-
miyetle, hastalıklar karşısında doktor yerine kocakarı metodlarını
benimseyen, akar suyun pislik tutmayacağını, sinemanın küfür ol-
duğunu iddia eden yaşlı ve fanatik zümreye mukabil, gençler, en
ufak vak'aların belirmesi halinde doktoru tercih ettikleri gibi, köye
gelen yabancıya da, sularının pis olduğunu söylemekten çekinmez-
ler. Bütün bu örnekler bize şu gerçeği gösteriyor ki, (5 - 10) yıl ön-
ceki köy, bugünkü köy değildir. Siyasî alanda meydana gelen değiş-
melerde bunu görebiliriz. Köylü okuyup yazma bilmemesine rağmen,
oy vermenin tabii bir hakkı olduğunu bugün anlamış durumdadır.
Bazan hâdiselerin belirli akışına göre, tasvip etmediği zihniyete kar-
şı kanaat değişmesi yapabilmektedir. Bunu yerli ve göçmen köylerde
bütün bedahatiyle takip etmek mümkündür. Siyasî alanda meydana
gelen bu değişmeler, köylüyü bir takım sosyal faaliyetlere karşı ak-
tif davranmaya sevkettiği gibi, köyün dâvasını anlayan, kavrayıcı
ve uyanık lider tiplerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fer-
din sosyalizasyon vetiresine katılması, adı geçen köylerin çoğunda,
siyasî faktörlerin tesiri altında meydana gelmiştir. Bu bakımdan si-
yasî yönden, beliren temayüller, kanaat farklılıkları, tek tip düşün-
ce modellerine tepkide bulunmuş, köylünün sağ duyusunun gerçek
olarak kabul ettiği şey, kendisi tarafından bizzat bir savunma unsu-
ru haline gelmiştir. Bu bakımdan diyebiliriz ki, sosyal gelişmenin
hazırlanmasında, siyasî değişmelerin tesir payı büyük olmuştur.

Araştırma sahasına dahil bulunan köylerde, bir diğer önemli
değişme de, cemaat fertlerinin dünya görüşleri ve eğlence tarzların-
da beliren faaliyet şekilleridir. Kapalı köyler hariç, şehire yakın ve-
ya yol köylerinde boş zamanların değerlendirilmesi, bugün artık reu-
tine faaliyetlerden uzaklaşmış durumdadır. Meselâ, köye yakın böl-
gelerin şehir hayatına katılmak, otobüslerle sinemaya gidip, tekrar
köye dönmek, tiyatro kumpanyalarını köye davet etmek gibi faali-
yet şekilleri bunlar arasındadır (Aksu, Tecde «Malatya» ve Manyas
köyleri)..

Hemen her köyün bir veya birkaç radyosu vardır. Son siyasî değişmelerin bu husustaki tesiri büyük olmuştur. Radyo gazetesi, ajans haberleri, türküler, faydalı saatler, en fazla cemaat fertleri tarafından takip edilen programlar arasındadır. Batı kesimindeki köylerde ise meselâ, Umurbey, Çamlı, Aksu, Kestel, v.b. gibi köylerde hemen her evde bir radyo mevcuttur. Eskiden evlerde tek tük bulunan gramofonlar, bugün yerlerini radyoya terketmek zorunda kalmıştır.

Bu ara, yine siyasî değişmelerin sonucu olarak köylü, şehire indikçe veya ısmarlatmak suretiyle gazeteleri, mecmuaları - dinî olsun olmasın - takip etmektedir. Bu tip kömünikasyon faaliyetlerine olan müsbet temayülü, hem batı, hem de doğu araştırma bölgelerinde görmek mümkündür. Bilhassa, tren ve diğer taşıt vasıtalarının geçtiği yol boyunca köylü çocukların, yolculardan para yerine «gazete» istemeleri müsbet bir değişme sürecinin başladığının işareti sayılmalıdır..

Köyde, sosyal değişmeyi geniş çapta tahrik edecek olan faaliyet alanı, şüphesiz okuldur. Bugün şu noktayı ifade etmek gerekir ki, doğu araştırma bölgesine dahil bulunan en kapalı köylerde bile halk: «okulumuz var, öğretmen istiyoruz» diyorlar. Bu arzu, köy sosyal değişmesinde belirli bir zihniyet tahavvülüne işaret eder. Artık, köylü kaderini toprağa bağlamak ve daima aynı şartlar altında yaşamaya karşı bir tepki göstermek suretiyle, çocuklarının yetişmesine gayret sarfediyor. Bunu kapalı köylerde, birkaç sanat okulu talebesiyle, veya şehre yerleşmiş zabıta memuru, bileteçisiyle temsil edebilir.

Sosyal şartları iyi kavrayan bir eğitim sistemi, okul - cami çatışmasına sebep olması şöyle dursun, tamamen birbirinin yardımcı olduğunu söyleyebiliriz)Kocagül - İslâmsor - Çamlı - Cünüğ). Burada mühim olan faktör, köylünün değer normlarına ve sosyal zihniyetine saygı göstermektir. Fizikî zorlamalar, sert kurallar, köy sosyal bünyesinde bir takım çatışmalara sebep olacağından dolayı, bu araştırmanın başlangıcında da ifade ettiğimiz gibi, ilmî metotla hareket etmek gerekir. Bu bakımdan geri kalmış alanların kalkınması, her şeyden önce, ilmî çalışmalara istinat etmek zorundadır (A.B.D., İsrail ve bugün Pakistan, Hindistanın takip etmiş olduğu köy kalkınmasında tatbik edildiği gibi) ¹³.. Bugün, memleke-

13) Bugün, Pakistanın kalkınmasında ilk hareket noktası olarak, sosyal ıslahatın temelini teşkil eden, köy ele alınmıştır. Bunun için de, köy aka-

timizde de, aynı yollarda bir takım ilmî çalışmalara şahit olmaktadır. Nitekim, Dalaman ve Köyceğiz'in kalkınması için, bir örnek araştırma projesi, yerli ve yabancı mütehassıslar tarafından tatbikat alanına konuluyor. Keza, Türkiye Orta Doğu Âme İdaresi Enstitüsünün hazırlamış olduğu çalışmalarda köyün kaliteli personel ve ihtisas elemanları ile kalkınmasının mümkün olacağını işaret etmektedir¹⁴.

NETİCE

Sosyal değişme yönünden, yerli ve göçmen zümreler üzerinde yapılan araştırmaların esası, iç ve dış davranış modelleri üzerindeki psiko - sosyal tahavvülleri tesbit esasına istinat etmektedir. Bu da, tamamen, sosyo - kültürel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Umumiyetle, sosyal değişme, diğer manevî ilim dallarında olduğu gibi, tek sebebe istinat ettirilemez. Tek sebeblilik prensibi, sosyal ilimler için, bugün artık terkedilmiştir. Daha ziyade plüralist bir anlayış tarzı, olayların tabiatına uygun gelmektedir. Şöyleki, içtimaî hayatın herhangi bir alanında yapılacak olan bir tahavvül, diğer sahalara da sirayet edebilir. Hattâ, fizikî çevredeki değişmeler, toprak erozyonları, salgın hastalıklar, biyolojik faktörler, sosyal yapıya tesir ederek, seyrini değiştirebilir. Bu bakımdan, değişme vetiresinin kontrolü ve normal şekilde tanzimi için, plânlı ve metodik çalışmalara ihtiyaç vardır. Çoğu defa, sürekli değişmeler, sosyal yapıda huzursuzluğun belirmesine sebep olur. Yeniliklerin, sosyal bünye tarafından assimile edilemiyerek birer çatışma unsurları haline geçmesinde bu anomali vaziyet alışı büyük tesiri vardır. Bu yüzdendir ki, her türlü değişme teşvik edici bir mekanizmaya istinat ettirilmelidir. Bu da, başlangıçtan beri ifade ettiğimiz gibi, fertlerin atitüd ve zihniyetlerinde beliren «arzu» veya «niyet» ile kabil-dir. Bu noktayı gözönüne almadan, hiçbir değişme modeli müsbet bir şekilde sonuçlandırılmaz. Dünyanın birçok bölgelerinde ziraî ve endüstriyel yönden sürekli kalkınma için 5 yıllık veya 10 yıllık kalkınma plânları, çoğu defa, ekonomik olmayan - sosyal - müesseselerin de jenerasyonuna sebep olmuştur. Bu tip deneyler de bize, gös-

demileri tesis edilmiş. Bu müesseseler, köy kalkınma plânlarını hazırlamak ve tatbik etmekle görevlidirler.

14) Türkiyede Mahallî toplulukların gelişmesi, 1960, T.O.D.A.İ.E. Ankara.

teriyor ki, değişme, hem sosyal zihniyette teşvik ve alâka görecek, hem de cemiyetin bütün müesseselerin - birbirleriyle olan münasebetleri ölçüsünde - araştırmaya tâbi tutulmalıdır. Kısacası, sosyal bünyeyi, bir istinatgâh noktası tesbit ederek, bir manivelâ hüneriy-le tek taraflı bir kalkınmaya tâbi kılınmaz. Yani her türlü kalkınma projesi, esasta, bir fonksiyonel veya bünyevî değişmedir. Böylece, değişmenin bir fonksiyonel mahiyet taşıdığı tesbit edildikten sonra, değişmenin şartlarını kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Değişmenin şartlarıyla kastedilen şey, değişmeyi meydana getiren faktörlerdir. Zaman, fizikî çevre, değişmenin en önemli faktörleri arasındadır. Şöyle ki, değişmenin meydana gelmesi için zamanın geçmesi zarurî olabileceği gibi, bir sahada da vukubulması gerekir. Bunların dışında değişmeyi teşvik eden unsurlar sırasıyla halkın belirli şeylere olan ihtiyacı, bilgi ve görgüsünün artması ile yeniliğe karşı arzu ve hevesin uyanmasıdır. Her ihtiyaç, sosyal yapıda, an'anevî davranış tarzlarına göre tanzim edilir. Fakat, yeni ihtiyaçlar belirlediği zaman, değişmeye karşı bir takım temayüller belirir. Bunun gibi, bilgi kaynağının sert, muhafazakâr ve dogmatik olduğu kültürlerde, kolay değişme şartları meydana getirilemez. Tersine bilgi ve eğitim faaliyetlerinin geliştiği vasatta, değişme mâna kazanır.

Bâtıl inançlar, fanatik hayat tarzı, gelişmeyi engeller halbuki, pragmatik ve rasyonel düşünüş şekilleri değişmenin sebebinin teşkil eder. Bu bakımdan, değişmenin temelinde, insan arzusu, sosyal davranışı hâkimdir. Bunun içindir ki, eğitim ve öğretimin köy zümrelerinin zihniyet ve davranış tarzlarındaki tesir payı büyük ölçüdedir.

Bu araştırmada, farklı etnik gurubların, şehirle olan temasları ile karşılıklı sosyal münasebetlerinin köy yaşayış şeklinde nasıl bir değişme meydana getirdiğini örnekleriyle zikrettik. Bu küçük araştırmayı, Türkiyenin diğer köylerine teşmil ettiğimiz zaman, sosyal değişme vetiresinin, gayet yavaş da olsa, bir ilerleme kaydettiğini müşahede edebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

René König — Geri Kalmış Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş, İst. Üni., Ed. Fak. Konferansları, sf. 4, 1958.

François Perroux — Les Mesures Des Progres Economiques et L'ideé d'économie Progressif, Chaaiers de L'ise a, Paris, 1956.

Osman Okyar — İktisadî Gelişme Ölçüleri, Plânlama Dergisi, cilt I, Sonbahar, Ankara, 1961.

- Ralp Linten* — The Science of Man in The World Crisis, 1957, New York, sf. 143, Melville J. Processes of Cultural Change.
- K. M. MacIver ve Charles H. Page* — Society, sf. 523, London, 1955.
- P. A. Sorokin* — Contomporary Sociological Theories, Harger Brothers New York, and London, 1928, sf. 747.
- Therstein Veblen* — The Instinct of Workmanship (New York, 1914, bölüm I).
- Mümtaz Turhan* — Teknolojik Değişmelerin Sosyal Tesirleri, İst. Üni. Tecrübe Psikoloji Çalışmaları, Cilt 2, sf. 8, 958.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı Dergisi, Sosyal Plânlama Dairesinin Çalışmaları, sf. 16, Sonbahar I, 1961.
- İsmet Giritli* — Kalkınma ve Zihniyet, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Şubat, 1962.
- W. W. Rustow* — The Stages of Economic Growth, a Non Communist Manifeste, Cambridge at The Üniversity Press, 1960.
- J. M. Keynes* — General Theory of Employment, Money and İnterest, Mc Millan, 1936, sf. 150.
- Köyceğiz - Dalaman Örnek Kalkınma Projesi, Etüd Raporları, cilt II, Prodük tivite Merkezi, sf. 5-6, 1960, Ankara.
- Türkiyede Mahalli Toplulukların Gelişmesi, Türkiye Orta Doğu Ämme İdaresi Enstitüsü, 1960, Ankara.
- Dictionary of Sociology, Henri Pratt, Fairchild, 1955, sf. 277, İowa..
- L. L. Bernard* — Introduction to Social Psychology, New York, 1926, sf. 75 - 76.
- W. F. Ogburn* — Social Change, chap. IV and V, Rev. Ed. New York, Viking Press, 1950.
- H. G. Barnett* — İnnovation, The Basis of Cultural Change, sf. 97 - 181, 1953, New York, London.
- Edward, H.* — Spicer, Editor, Human Problems, in Technicolgical Change, New York, 1952.
- Helmborg Allan R.* — The well that Failed, Peru (in Spicer).
- B. Malinowski* — The Dynamics of Cultural Change, Yale University, Press, New York, 1945.
- G. Peter Murdock* — How Culture Change?, Edit. Nordskog, Social Change, sf. 86 - 94, 1960.
- Harry L.* — Shapiro edited, Man Culture and Society, Ruth Benedict, sf. 185-186, 1950.
- H. İan Hogbin* — Social Change, sf. 57 - 96, 1958, London.
- Festinger - Katz* — Research Methods in The Behavioral Sciences, New York, 1953, sf. 13 - 56 ve 173 - 241.
- Good and Hatt* — Methods in Social Research, sf. 209 - 232, 1952, New York and London.
- F. C. Barlett* — Psychological Methods for the Study of Hard and Soft Features of Culture, Africa, Vol. XVI, sf. 145 - 155.
- W. F. Ogburn* — İn Rocent Social Trends, New York, Mc Graw-Hill Book Company, 1933 I, sf. 661 - 663.
- Reşat Aktan* — Zirai İstihsalde Makine Kullanılması Hâdisesinin ekonomik analizi, S.B.F. dergisi, cilt IX, yıl 1954, sayı I.
- Türkiyede Zirai Makinalaşma, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından, Ankara.